

אביחי גמדני

האם סלחו חכמים לבית אבטינס?

- א. מבוא
- ב. הצגת הבעיה
- ג. מדוע גינו אותם חכמים?
  1. כבוד וכסף
  2. שלא ילמוד אדם שאינו הגון
- ד. סליחתו של ר' עקיבא
- ה. סיכום

א. מבוא

מביאה המשנה במסכת יומא (ג, ט-יא) רשימה של דמויות שיש להזכירן לשבח, ומנגד רשימה של אנשים או משפחות שיש להזכירם לגנאי.

לשבח:

וקלפי היתה שם ובה שני גורלות של אשכרוע היו ועשאן **בן גמלא** של זהב והיו מזכירין אותו לשבח.

בן קטין עשה שנים עשר דד לכיור שלא היו לו אלא שנים, ואף הוא עשה מוכני לכיור שלא יהיו מימיו נפסלין בלינה.

מונבז המלך היה עושה כל ידות הכלים של יום הכפורים של זהב.

הילני אמו עשתה נברשת של זהב על פתחו של היכל, ואף היא עשתה טבלא של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה.

נקנור נעשו נסים לדלתותיו, והיו מזכירין אותו לשבח.

לגנאי:

של **בית גרמו** לא רצו ללמד על מעשה לחם הפנים.

של **בית אבטינס** לא רצו ללמד על מעשה הקטורת.

הגרוס בן לוי היה יודע פרק בשיר ולא רצה ללמד.

בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב.

ומסכמת המשנה:

האם סלחו חכמים לבית אבטינס?

על הראשונים נאמר 'זכר צדיק לברכה' ועל אלו נאמר 'ושם רשעים ירקב'.
המשותף לכל המוזכרים לגנאי הוא שלא רצו ללמד אומנות מיוחדת שידעו לעשותה,
מאמרנו יתמקד בסיפורם של בית אבטינס.
כך מספרת עליהם הגמרא (לה, א) :

בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטורת ולא רצו ללמד. שלחו חכמים
והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים, והיו יודעין לפטם כמותם ולא היו
יודעין להעלות עשן כמותן. של הללו מתמר ועולה כמקל, של הללו מפציע
לכאן ולכאן. וכששמעו חכמים בדבר אמרו: כל מה שברא הקדוש ברוך הוא
לכבודו בראו... וחזרו בית אבטינס למקומן. שלחו להם חכמים ולא באו,
כפלו להם שכרן ובאו. בכל יום היו נוטלין שנים עשר מנה, והיום עשרים
וארבעה... אמרו להם חכמים: מה ראיתם שלא ללמד? אמרו: יודעין היו של
בית אבא שבית זה עתיד ליחרב, אמרו: שמא ילמוד אדם שאינו מהוגן, וילך
ויעבוד עבודה זרה בכך.

סודם של בית אבטינס לא היה אומנות מיוחדת, אלא זיהוי הצמח 'מעלה עשן', שבעזרתו
היה עולה ענן הקטורת זקוף ולא מתפזר מיד. מסתבר שלא היו חכמים מרוצים מכך
שסירבו ללמד את המידע המיוחד הזה, ולכן ניסו להעבירם מתפקידם. רק לאחר שלא
הצליחו בכך ולאחר שהכפילו את שכרם, חזרו בית אבטינס לתפקידם.

בית אבטינס נתנו אמתלא למעשיהם – שמא ילמד אדם שאינו הגון – ולכן רצו לשמור על
הידע בחוג מצומצם. סיפורם מסתיים באמתלא זו ללא תגובה כלשהי של חכמים.

ב. הצגת הבעיה

פשט המשנה ללא ספק מגנה את בית אבטינס וחבריו. אמנם נתנו בית אבטינס וחבריו
אמתלא לדבריהם, אך במשנה מופיע גינוי חד משמעי ללא התייחסות לאמתלא, וכך מפרש
גם הרמב"ם (פירוש המשנה, שם) :

ואף על פי שאלו נתנו אמתלה להמנעותם מללמד, בכל זאת גנה אותם כמו
שאתה רואה.

חכמים גינו אותם על אף האמתלא שנתנו, אך מהגמרא נראה שלבסוף סלחו להם חכמים.
הגמרא מביאה סיפור על בית אבטינס שבעקבותיו אומר רבי עקיבא שיש לסלוח להם :

אמר רבי יוחנן בן נורי: פעם אחת מצאתי זקן אחד ומגילת סממנין בידו,
אמרתי לו: מאין אתה? אמר לי: מבית אבטינס אני. ומה בידך? אמר לי:
מגילת סממנין – הראהו לי! אמר לי: כל זמן שבית אבא היו קיימין – לא היו
מוסרין אותו לכל אדם, ועכשיו – הרי הוא לך והזהר בה. וכשבאתי וסחתי
דברי לפני רבי עקיבא אמר לי: מעתה אסור לספר בגנותן של אלו.

אף מהגמרא עצמה נראה ששינו חכמים את היחס אליהם :

כולן מצאו תשובה לדבריהם, בן קמצר לא מצא תשובה לדבריו. על הראשונים נאמר: 'זכר צדיק לברכה', ועל בן קמצר וחבריו נאמר: 'ושם רשעים ירקב'.

כאן מחלקת הגמרא בין בית גרמו, בית אבטינס והגרוס בן לוי לבין בן קמצר וחבריהם נוספים שאינם מוזכרים בשמותיהם. שלושת הראשונים נכנסים לתוך הרשימה החיובית שכותרתה "זכר צדיק לברכה", ורק בן קמצר, מבין המופיעים במשנה, נשאר עם אות קלון. הסיבה לשינוי, כפי שמפורש בגמרא, היא האמתלא שנתנו לדבריהם.

כיצד מתיישבים דברי הרמב"ם שהאמתלא לא הצילתם מהגנאי עם דברי הגמרא שבעקבות הגנאי שונה היחס אליהם?

כדי להבין מדוע סלח להם רבי עקיבא, ומדוע נשאר בעל המשנה ביחסו הראשון אליהם, יש להבין מה היתה הבעיה הגדולה במעשיהם שבגללה גונו, ולאחר מכן ניתן יהיה להבין מה ראה רבי עקיבא לסלוח להם.

ג. מדוע גינו אותם חכמים?

בסיפור על בית אבטינס ניתן למצוא שתי סיבות מדוע לא רצו ללמד את שידעו: א. כבוד וכסף – הפצת הידע תפחית את ערכם שלהם. ב. האמתלא שנתנו הם עצמם – שמא ילמוד אדם שאינו מהוגן. נבדוק אם אכן יש פסול בכל אחת מהסיבות הללו.

1. כבוד וכסף

הגמרא טורחת לספר על שכרם הגבוה של בית אבטינס – שנים עשר מנה ליום – וכן על כך שלא רצו לחזור עד שהכפילו את שכרם. אין מנוס מלהבין שהממון היה גורם חשוב. ואכן רבי ישמעאל מגנה אותם על כך:

תניא, אמר רבי ישמעאל: פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ומצאתי אחד מבני בניהם, אמרתי לו: אבותיך בקשו להרבות כבודן, ורצו למעט כבוד המקום – עכשיו כבוד מקום במקומו, ומיעט כבודם.

בית אבטינס רצו למעט בכבוד שמים בכך שנטלו סכום כסף גבוה מתרומת הלשכה, כפי שמסביר המהרש"א את דברי רבי ישמעאל (חידושי אגדות, שם):

היינו שבקשו שכר יותר מהראוי כדי להרבות כבודן ובוזה רצו למעט כבוד המקום דהיינו שמעטו על ידי שכרן הרב את שקלי תרומת הלשכה ועכשיו שנחרב הבית כבוד המקום במקומו... אבל כבודכם מיעט.

ואין ספק שיש במניע זה מקום לגנותם.

האם סלחו חכמים לבית אבטינס?

מנגד, מופיעה דעתו של בן עזאי, המבין מהעובדה שבית אבטינס חזרו לתפקידם¹ שהיתה להם זכות מלאה לדרוש שכר גבוה:

מכאן אמר בן עזאי: בשמך יקראוך, ובמקומך יושיבוך, ומשלך יתנו לך. אין אדם נוגע במוכן לחבירו, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא.

ומסביר המהרש"א:

מעשה לא נאמר כן אלא בשמך יקראוך – גם לעתיד, במקומך יושיבוך – כמו שאמרו 'עתיד הקב"ה להחזיר לנו', ומשלך יתנו לך – דהיינו כל מה שהיו נותנים להם מתרומת הלשכה משלהם הוא ולא מיעטו בזה כבוד המקום, ואין אדם נוגע במה שמוכן כו' – דהיינו אותן האומנין שהביאו לא היה בידם ליגע במה שמוכן להם.

בן עזאי אינו מוצא שום פסול בשכרם הגבוה של בית אבטינס. זכותו של אדם לדרוש שכר גבוה עבור כישוריו המיוחדים, ואין הוא צריך להפחית משכרו בגלל תרומת הלשכה. הכסף מתרומת הלשכה מיועד למטרות אלו – לשלם לאומנים עבור עבודתם. על כן מה שנטלו בית אבטינס מתרומת הלשכה משלהם נטלו – כסף המיועד להם כאומנים.

דברי בן עזאי נפסקים להלכה דורות מאוחר יותר על ידי המהרשד"ם (שו"ת חו"מ, שעב):

ומכאן אנו לומדים שאין שום גנאי לאדם בקי ויודע באומנות ליקח שכרו ויותר מאד ואפילו מתרומת הלשכה שהיה קדש גמור אשר אין למעלה ממנו ואע"פ ששנינו אלו בתי אבות גנו אותם חכמים לא מפני השכר עשו כן אלא מפני שלא רצו ללמד אע"פ שהם נתנו טעם לדבריהם לא נראה לחכמים שהיה אותו טעם מספיק.

אין פסול בדרישה כספית גבוהה, זוהי זכותו של אדם בעל אומנות, ועל כן טוען המהרשד"ם שחכמים לא גינו אותם בגלל זה.

אף אם נקבל את דברי בן עזאי ואת דברי המהרשד"ם בעקבותיו שהיתה להם זכות לדרוש סכום גבוה, הרי שהעובדה שלא הסכימו לחזור עד שכפלו להם שכרם, נותנת טעם לפגם בזכותם זו, וכי לא יכלו להסתפק בסכום הראשון שקיבלו?²

לנקודה זו מתייחס ר' יאשיהו ב"ר יוסף פינטו³, אך בדרישה להגדלת השכר אין הוא רואה בעיה בפני עצמה, אלא סממן לכבוד, שהרי ככל שהשכר גבוה יותר כך הכבוד גדול יותר:

¹ כך מבין רש"י (ד"ה מכאן), לקמן נראה שהמהרש"א מבין שדברי בן עזאי מוסבים על דברי רבי עקיבא.

² אולי ניתן להזכיר בהקשר זה את דברי הגמרא בכתובות (קה, א) על דייני גזרות שבירושלים שקיבלו שכרם מתרומת הלשכה. מספרת הגמרא: "גוזרי גזירות שבירושלים, היו נוטלין שכרן תשעים ותשע מנה מתרומת הלשכה, לא רצו – מוסיפין להם. לא רצו, אטו ברשיעי עסקינן? אלא לא ספקו, אע"פ שלא רצו – מוסיפין עליהן". בהתחלה הבינה הגמרא שאם לא רצו לשמש בתפקידם בסכום הראשון שהוצע להם מוסיפים על שכרם, כפי שבית אבטינס לא רצו לחזור לתפקידם עד שכפלו להם שכרם. על כך שואלת הגמרא "אטו ברשיעי עסקינן?". אין התייחסות חיובית למי שדרוש מעבר לסכום שמגיע לו.

צריך לתת לב שלא מצינו בהם שמיעטו בכבוד שמים שאדרבה כיונו לכבוד שמים שלא ללמוד אדם שאינו הגון וילך ויעבוד עכו"ם בכך ועל דבר זה מזכירין אותן לשבח ואפשר שכיון שלא רצו לחזור למקומן עד שכפלו להם שכרם הרי שזלזלו בכבוד שמים שלא חזרו אלא בקשו כבוד עצמן על שנגעו בכבודן להביא אומנין לא רצו לחזור למקומן עד שכפלו להן שכן ועכשיו כבוד שמים במקומו והמקום מיעט בכבודן בחורבן ביתו שלא עשו עוד אומנותם כלל.

הרי"ף אינו יכול, מחד גיסא, להתעלם מדברי בן עזאי הרואה בחזרתם של בית אבטינס למקומם לגיטימציה לדרישתם הכספית, אך מאידך גיסא, אי אפשר להתעלם מכך שרבי ישמעאל מגנה אותם על שמיעטו בכבוד שמים. את השילוב בין שתי הדעות מוצא הרי"ף בדרישה להכפלת השכר. נראה שעצם הכפלת השכר אינה מהווה בעיה, לדעתו, אך המניע להכפלה זו הוא הפסול. אי ההסכמה לחזור מיד, והכרחת חכמים לפתות אותם לחזור, יש בה הבעה של גאווה, כאילו אמרו: "אינכם יכולים להסתדר בלעדינו ואנחנו רוצים שתודו בזה".

אף המאירי מבין את דברי רבי ישמעאל בהקשר של כבוד ולא דווקא מצד הממון:

ואעפ"כ נענשו בו על שהיה בהם סרך התכבדות על הענין, דרך הערה אמרו: פעם אחת מצאתי מבני בניהם של בית אבטינס אמרתי לו אבותיך רצו למעט בכבוד שמים ולהרבות כבוד עצמם עכשיו נתמעט כבודם וכבוד שמים במקומו עומד.

רוב הדעות שהובאו מוצאות פסול בבית אבטינס – אם מצד הממון ואם מצד הכבוד. גם בן עזאי שאינו רואה פסול בדרישה כספית גבוהה יתכן וימצא פסול בגאוותם של בית אבטינס. המהרשד"ם הינו היחיד שטוען בצורה ברורה שחכמים לא גינו את בית אבטינס על זה.

2. שלא ילמוד אדם שאינו הגון

ההסבר הגלוי שנתנו בית אבטינס למעשיהם הוא "שמא ילמוד אדם שאינו מהוגן וילך ויעבוד עבודה זרה בכך". אם כנים דבריהם, הרי שעלינו לבחון את יחסם של חכמים לטיעון מעין זה, אם גונו מטעם זה או למרות טעם זה, ולכך משמעויות מעשיות רבות.

על פי דברי הרמב"ם שהובאו לעיל, "ואף על פי שאלו נתנו אמתלה להמנעותם מללמד, בכל זאת גנה אותם כמו שאתה רואה", הרי שחכמים גינו אותם למרות טיעון זה, כלומר טיעון זה אינו מוצדק ואינו נכון. על אף שכוונתו של אדם לשם שמים הרי שאל לו להימנע מללמד את חברו מלאכת שמים שיש בידו.

³ הרי"ף בעין יעקב.

האם סלחו חכמים לבית אבטינס?

מגדיל לעשות המאירי הלומד מסיפורם של בית אבטינס שניתן לציבור לסלק אדם שאינו מסכים ללמד מלאכת שמים, למרות שכוונותיו טובות:

כל שהצבור רואין באחד שנמנע מללמד לראויים לכך דבר שיש קידוש השם בידיעתו יכולים לסלקו מאותה אומנות המסורה להם מאצלם ולמנות אחר תחתיו בלא שום סיבה אחרת.

אין מקום לטענה כזאת "שמא ילמד אדם שאינו הגון" בכל הקשור למלאכת שמים, אומנות שיש בה קידוש השם יש להפיצה וללמדה כדי להגדיל את כבוד ה' בעולם למרות הסיכון שתשמש אומנות זו למטרות אחרות.

על פי דברים אלו פוסק שו"ת שואל ונשאל (יורה דעה, חלק ב, סי' מז), שאסור לאדם להמנע מללמד את חברו מלאכת שמים:

דאיתא בגמרא דיומא... ואלו לגנאי... בית אבטינס וגו' בן לוי וגו' ע"ש ומבואר מזה דמלאכת שמים כל מי שמלמדה לזולתו שבח הוא לו ומי שאינו מלמדה גנאי הוא לו.

מצד שני, כותב תוספות רי"ד שגיננים של חכמים את בית אבטינס אכן היה מפני שלא הסכימו ללמד, אך זאת מפני שחשדו בהם שלא הסכימו בגלל כוונות זרות. לאחר ששאלום ושמעו שכוונתם לשם שמים חזרו בהם מהגינני, ובעצם חכמים מצדיקים טענה כזאת.

חבר לתוספות רי"ד ניתן למצוא בשו"ת שיח יצחק (סי' תט) המשתמש בטענה זו כדי לאסור שירה נאה בפני גוי, מחשש שישתמש בה כדי לעבוד עבודה זרה:

והנה תפילה יש לאסור ממה שראיתי בספר חסידים סימן רל"ח, שאין לומר במעמד גוי זמרים נאים, שמא ישמעם העכו"ם ויזמרם לפני העבודה זרה. (ונתעוררתי מאחי מהר"ם נ"י דספר חסידים זה יש לו מקור ביומא פ"ג, שבית אבטינס ובית גרמו והוגרוס בן לוי לא רצו ללמד, שמא ילך אדם שאינו הגון ויזמר כך לפני עבודה זרה ע"ש).

שו"ת שיח יצחק יכול לטעון שאף חכמים קיבלו את דבריהם. סיפורם של בית גרמו ובית אבטינס מסתיים בטענה זו וחכמים אינם מערערים עליה, משמע שקיבלו אותה.

המחלוקת בשאלה מה היה יחסם של חכמים לטענתם של בית אבטינס, יתכן שאינה רק מחלוקת ראשונים ואחרונים אלא מחלוקת קדומה יותר בין הגמרא לבין המדרש.

הגרסה בגמרא שלנו היא:

אמרו להם חכמים: מה ראיתם שלא ללמד? אמרו: יודעין היו של בית אבא שבית זה עתיד ליחרב, אמרו: שמא ילמוד אדם שאינו מהוגן, וילך ויעבוד עבודה זרה בכך. ועל דבר זה מזכירין אותן לשבח: מעולם לא יצאת כלה מבושמת מבתיהן, וכשנושאים אשה ממקום אחר מתנין עמה שלא תתבסס, שלא יאמרו ממעשה הקטורת מתבסמין, לקיים מה שנאמר: 'והייתם נקיים מה' ומישראל'.

על פי גרסה זו, המשפט "ועל דבר זה מזכירין אותן לשבח" מוסב על הדברים הכתובים בהמשך הגמרא. טענתם של בית גרמו "שמא ילמוד אדם שאינו מהוגן" נשארת ללא מענה של חכמים – לא שלילי אך גם לא חיובי.

לעומת זאת, הגרסה בשיר השירים רבה (פרשה ג, ז) שונה מעט:

אמרו להם מה ראיתם שלא ללמד? אמרו: מסורת בידינו מאבותינו שעתיד המקדש להחרב, ולא רצינו ללמד שלא יהיו נוהגין ועושים לפני עבודת כוכבים שלהן כדרך שאנו עושין לפני הקב"ה, ובדבר הזה היו מזכירין אותן לשבח, ולא עוד אלא שלא יצאה אשה מהם ותינוק מהם כשהוא מבושם, וכשנושאין אשה ממקום אחר הם פוסקים עמה שלא תתבשם לעולם, שלא יהיו ישראל אומרים מפיטום הקטרת הם מתבשמות, לקיים מה שנאמר: 'והייתם נקיים מה' ומישראל'.

המלים "ולא עוד" מנתקות בין ההזכרה לשבח לבין הנהגותיהם שלא תצא אישה מבושמת וכו'. לפי זה, הרי שהמשפט "ובדבר הזה היו מזכירין אותן לשבח" מוסב על טענתם שלא רצו ללמד כדי שלא ילמד אדם שאינו מהוגן, וחכמים משבחים טענה זו ומצדיקים אותה.⁴ לעומת הדעות שהובאו עד כה, המקבלות את דברי בית אבטינס במלוא כנותם, הרי שהמהרש"א מבין שכוונתם לא היתה אמיתית כלל. הגינוי שגינת חכמים את בית אבטינס אינו קשור כלל לאמתלא שנתנו, אלא לכך שלא האמינו להם:

אבל הא שלא רצו ללמד ונתנו טעם לדבריהם משום דשמא ילמוד אדם שאינו הגון כו' בזה לא הזכירו אותן לשבח דלא האמינו חכמים להם אלא דכוונתם להרבות שכרם וכבודם.

לפי דברים אלו לא ניתן להפיק שום אמירה על האמתלא עצמה, הטובה היא אם רעה.

ד. סליחתו של רבי עקיבא

סליחתו של רבי עקיבא לבית אבטינס מופיעה בעקבות הסיפור הבא:

אמר רבי יוחנן בן נורי: פעם אחת מצאתי זקן אחד ומגילת סממנין בידו, אמרתי לו: מאין אתה? אמר לי: מבית אבטינס אני. ומה בידך? אמר לי: מגילת סממנין. הראהו לי! אמר לי: כל זמן שבית אבא היו קיימין – לא היו מוסרין אותו לכל אדם, ועכשיו – הרי הוא לך והזהר בה. וכשבאתי וסחתי דברי לפני רבי עקיבא אמר לי: מעתה אסור לספר בגנותן של אלו.

⁴ תנא דמסייע להבנת הגרסה בשהש"ר בניגוד להבנה בגמרא ניתן למצוא בענף יוסף (בפירושו על מדרש רבה, פרשה ג, ח, ד"ה ויש אומרים) הרוצה לשנות את הגרסה בשיר השירים ולהתאימה לגרסה בגמרא כדי להתאים גם את המשמעות.

האם סלחו חכמים לבית אבטינס?

מה ראה רבי עקיבא לסלוח להם, מה התרחש בסיפור שבגללו הבין רבי עקיבא שהיתה טעות בהחלטתם של החכמים הקדומים לגנות את בית אבטינס?

בפרק הקודם העלנו אפשרות שבית אבטינס גונו בגלל רדיפתם אחר ממון או כבוד. את נכונותו של הזקן מבית אבטינס למסור את המגילה לרבי יוחנן בן נורי ניתן להבין בכך שנשבר מטה לחמם של בית אבטינס, הם כבר לא יקבלו שכר או כבוד על הכנת הקטורת, ולכן אין להם סיבה לשמור את הסוד לעצמם.

הבנה זו בלתי אפשרית משתי סיבות:

א. בסיפור זה רבי עקיבא סולח לבית אבטינס. אם הסיבה היתה ונשארה ממון, שום דבר לא השתנה בכוונותיהם של בית אבטינס, ואין סיבה לסלוח להם.

ב. כאשר מוסר הזקן את המגילה לרבי יוחנן בן נורי, הוא מבקש ממנו להיזהר בה. אם הזקן מוסר את המגילה משום שהוא מפקיר אותה, מדוע מבקש שיזהר בה?

אפשרות אחרת, הפשוטה יותר, היא אם נקבל את דברי המהרש"א שחכמים גינו אותם מפני שלא האמינו לדבריהם וחשדו בהם שעשו זאת לשם ממון. מעשיו של הזקן לאחר חורבן הבית מעידים על כנות דבריהם ועל כוונתם הטהורה. לאחר עדות כזאת לא יכול רבי עקיבא שלא לסלוח להם. וכך מפרש המהרש"א את סליחתו של רבי עקיבא:

ר"ל ניכרים קצת דברי אמת דלשם שמים נתכוונו שלא ללמד אחרים, ועל כן מה שאמר עליהן 'ושם רשעים ירקבי' מעתה לא נאמר כן, אלא 'בשמך יקראוך' – גם לעתיד במקומך יושיבוך, 'ומשלך יתנו לך' – דהיינו כל מה שהיו נותנים להם מתרומת הלשכה משלהם הוא ולא מיעטו בזה כבוד המקום.

אם נבחר להאמין בטוהר כוונתם של בית אבטינס, הרי שיש להבין באופן אחר את סליחתו של רבי עקיבא. לעיל ראינו שישנה מחלוקת אם עצם האמתלא – "שמא ילמוד אדם שאינו מהוגן" – לגיימית, ואם ניתן לטעון אותה. יתכן שרבי עקיבא חולק על בעל המשנה. בעל המשנה מגנה את בית אבטינס על כך שלא רצו ללמד מלאכת שמים שהיתה בידם למרות כוונתם הטובה מפני שטענה כזאת פסולה. רבי עקיבא, לעומת זאת, מצדיק את הטענה ורואה בה דבר חיובי התלוי בעיקר בכוונתו הטהורה של הטוען. אכן יכול אדם לומר שאינו מלמד כדי שלא ילמד אדם שאינו מהוגן ותצא תקלה מתחת ידו. כל זמן שזו מטרתו, הרי שאף אם אנו מאוכזבים מכך הרי שעלינו להניח לו כרצונו.

חיזוק לאפשרות שרבי עקיבא סלח לבית אבטינס מפני שסבר שהאמתלא טובה וצודקת, ניתן למצוא מסיפור נוסף המופיע בסוגיה:

אמר רבי עקיבא: סח לי רבי ישמעאל בן לוגא: פעם אחת יצאתי אני ואחד מבני בניהם לשדה ללקט עשבים, וראיתי שבכה ושחק. אמרתי לו: מפני מה בכית? אמר לי: כבוד אבותי נזכרתי. ומפני מה שחקת? אמר לי: שעתיד הקדוש ברוך הוא להחזירה לנו. ומפני מה נזכרת? אמר לי: מעלה עשן כנגדי – הראהו לי! – אמר לי: שבועה היא בידינו שאין מראין אותו לכל אדם.

לפי גרסה זו לסיפור, הרי שממשיך אותו בן את מסורת אבותיו, וגם לאחר החורבן אינו מגלה את הסוד. אך במדרש שיר השירים רבה מופיעה תוספת:

ומה ראית? אמר לי והלא מעלה עשן כנגדי. נומיתי לו הראני, אמר לי מסורת בדינו שלא להראות לאדם בעולם, אמרו: לא באו ימים קלים בעולם עד שמת אותו התינוק.

מבאר יפה קול⁵, שאותו תינוק גילה מעט מהסוד, ומשמים המיתוהו כדי שלא יגלה יותר. משמע מדברים אלו שהסכימו שמים עם מעשיהם של בית אבטינס. כך הבין רבי עקיבא ולכן אמר שאין לגנותם יותר.

למאירי שיטה אחרת בסוגיה. את סליחתו של רבי עקיבא לבית אבטינס תולה המאירי בשני גורמים – העובדה שחכמים החזירו לתפקידם וביטחונם של בית אבטינס ברחמי ה' לגאולת ישראל:

וכן היה הענין בבית אבטינס... והחזירום וכפלו להם שכרם מכאן אמרו בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך... ומתוך כך חזרו ואמרו שלא לספר בגנותם והוא שאמרו אמר ר' יוחנן בן נורי פעם אחת מצאתי זקן אחד ומגילת סתרים בידו אמרתי לו מאין אתה אמר לי מבית אבטינס ומה בידך מגלת סמנין הראה לי אמר לי כל זמן שהיו אבותיי קיימים לא היו מוסרין אותו לשום אדם עכשיו הרי הוא לך לך והזהר בה וכשהרצתי הדברים לפני ר' יהושע אמר לי מעתה אסור לספר בגנותם.

וכן שמצאו קצתם אחר חורבן בטוחים ברחמי השם לשוב בית המקדש על מכונו והוא שאמר אחד מהם פעם אחת יצאתי עם אחד מבניהם ללקט עשבים ראיתיו ששחק ובכה אמרתי לו מפני מה בכית אמר לי מעלה עשן ראיתי כנגדי וזכרתי כבוד אבותי ומפני מה שחקת אמר לי שעתיד הקב"ה להחזירו לנו.

המאירי מבין אחרת מהאמור לעיל, המאירי מוצא רעיון מרכזי אחר בכל אחד מהסיפורים. מהסיפור על מגילת הסמנים, שנתפס עד כה כסיפור שממנו למד רבי עקיבא שיש לסלוח להם, לומד המאירי את עצם הסליחה לבית אבטינס, הסיבה לסליחה כלל אינה מופיעה בסיפור זה. הסיבה לסליחה היא העובדה שהחזירו לתפקידם.

הסיפור השני, על התינוק שהכיר את הצמח מעלה עשן, מובן על ידי המאירי כביטחון ברחמי שמים ואינו עוסק כלל באמתלא שנתנו – "שמא ילמוד אדם שאינו מהוגן".

אין כלל הבעת דעה בדברי המאירי כאן על האמתלא "שמא ילמוד אדם שאינו מהוגן", ולכאורה אין קשר כלל בין סליחתו של רבי עקיבא לבית אבטינס לבניה. כיצד, אם כן, הבין המאירי את האמתלא, מה יחסו לגביה?

⁵ פירושו נמצא ב'מדרש רבה המבואר'.

האם סלחו חכמים לבית אבטינס?

לעיל הובאה דעת המאירי כמי ששולל טענה מעין זו, אומנות שיש בה כבוד שמים יש ללמדה ולהפיצה. אך המאירי אינו תוקף את הטענה עצמה אלא נותן הנחיה ציבורית:

כל שהצבור רואין באחד שנמנע מללמד לראויים לכך דבר שיש קידוש השם בידיעתו יכולים לסלקו מאותה אומנות המסורה להם מאצלם ולמנות אחר תחתיו בלא שום סיבה אחרת.

יש הבדל בין ציבור ליחיד. היחיד יכול לחשוש שמא תצא תקלה מתחת ידו ואדם שאינו הגון ילמד ממנו וישתמש בכך לעבודה זרה. אך האינטרס הציבורי הוא אחר. הציבור אינו יכול לצמצם ידע מיוחד לקבוצה מצומצמת, עליו לשאוף שהידע יהיה נחלת שכבות רחבות יותר של העם. אכן, קיים חשש שילמד אדם שאינו הגון, ישנו סיכון שהידע ינוצל לצרכים זרים, אך הרווח שווה את ההפסד.

כוונתם של בית אבטינס היתה טהורה, וזאת ראו חכמים בכך שנאלצו להחזירם לתפקידם. בית אבטינס היו ישרים הבוטחים ברחמי שמים ומאמינים בגאולה, בכך יכלו לשמש דוגמא לעם לאחר שחרב עליו מקדשו. ועל כן מופיעה הסליחה לאחר חורבן הבית. האינטרס הציבורי כבר לא יפגע מכך שלא יפרסמו את ידיעותיהם, ואף רצוי שישמשו דוגמא לעם בביטחונם, ולכן אין לספר יותר בגנותם.

ה. סיכום

מסכמת המשנה:

על הראשונים נאמר 'זכר צדיק לברכה' ועל אלו נאמר 'ושם רשעים ירקב'.

מי הם הראשונים ומי הם האחרונים?

פשט המשנה עוסק בשתי הרשימות שהובאו לפני כן – בן גמלא, בן קטין, מונבז, הילני ונקנור לשבח, עליהם נאמר 'זכר צדיק לברכה', ובית גרמו, בית אבטינס, הגרוס בן לוי ובן קמצר – לגנאי, עליהם נאמר 'ושם רשעים ירקב'. על פי הגמרא הרי שכולם לשבח פרט לבן קמצר שהוא וחבריו, שאיננו יודעים מי הם, לגנאי.

האם סלחו להם חכמים? האם יכולים אנו לומר בפה מלא שאין לספר בגנותן? האם כל חכמי ישראל מסכימים לכך?

מהם הלקחים שיכולים אנו ללמוד לעתיד? כיצד יכולים אנו להיזהר שלא יאמר עלינו חלילה 'ושם...?'

לצערנו אי אפשר להגיע לידי תמימות דעים. על אף שאלה אין תשובה אחידה. דברי הרמב"ם בפירוש המשנה, 'ואף על פי שאלו נתנו אמתלה להמנעותם מללמד, בכל זאת גנה אותם כמו שאתה רואה', יהדהדו באוזניו של כל מי שילמד את הגמרא על משנה זו, ואף הוא יתלבט בשאלה זו.

כפי שהדגים זאת בעל שו"ת שיח יצחק, אין ללמד "זמרים נאים" במעמד גוי. אדם זה, המכיר שירים מיוחדים, ימנע מצד אחד מללמדם כדי למנוע הגדלת שם עבודה זרה, אך מצד שני הרי הוא מונע מהמוני בית ישראל להכניסם לתפילה ולקלס בהם את שם ה'.

קבוצת אנשים המחזיקה בידיעות מסוימות עלולה להימנע מלפרסם ולהפיץ את ידיעותיה מחשש שיפורשו שלא כהלכה ותקלה תצא מתחת ידם. מצד שני, הרי שתמנע אותה קבוצה מאנשים רבים להתקרב לאמת וכבוד שמים יתמעט. אין ספק שמדובר בשאלה קשה עם תוצאות הרות גורל לכאן ולכאן.

יתכן שהדבר הבטוח היחיד שניתן ללמוד מסוגיה זו הוא חלוקתו של המאירי בין ציבור לבין יחיד. הוראה גדולה יש כאן לציבור. לא תמיד תואם הרצון הפרטי – על אף שכוונתו לשם שמים – את האינטרס הציבורי. לציבור קצב התקדמות שונה מאשר קצבו של היחיד, ואל לו לנסות להתאים את עצמו ליחיד. זכותו לכפות את רצונו על היחיד. אם יצליח בכך ואם לא – חלק זה אינו בידי ונקבע משמים.